

Atyám emlékezete¹

SZEMERE BERTALAN

In Memory of My Father

Atyámra emlékezem, és szívesen, szeretettel, hálával emlékezem reá.² E napokban múlt épen tizenhárom éve,³ hogy elköltözött az élők sorából, s innen a távolból is látom az egykori mezei sírhalmot, melybe örök álmra betettük; s mintha szemlélném őt belőle e pillanatban kikelni, ormán felállani s néma köszöntést inteni felém a távolba. Ha boldog gyermek az, kit tiszteletet érdemlő apa nemzett, úgy én az vagyok, nemcsak pirulni nincs okom az ő nevét hallván említeni, sőt méltán büszkélkedhetem, hogy egy oly igazmondó, jótévő, becsületes, nemes jellemű és észdús férfiútól származtam.

Sorszám	A halál- osa	Az el- temetés	neve és polgári állása	házastársa vagy azulój
	1843-ik	októberben		
1.	2. 4		Kobay János Leány	Juliana
2.	5 4		Daszai János Leány	Kovács
3.	11. 13		Daszai Katalin Leány	Juliana
4.	12. 15		Magyar István Leány	Kovács

a halottak református egyházban az 19-ik évben.						Betegség vagy a halálnak más neme	Az eltemető neve	JEGYZET
életkora			családi állása		ev			
			magas- met	csalá- dos				
19.								Halál
	1	21						Halál
	2							Halál
21.								Halál

1. Id. Szemere László temetésének bejegyzése a Vattai Ref. Egyház halotti anyakönyvének másolatában, 1836. MNL BAZML IV. 830. Vatta ref. egyház 1843 (Kőmíves Tibor felv.)

S reá emlékezvén, elmém nemzedékről nemzedékre, századrul századra, sőt egy ezredre a homályos múltba visszazáll, s Hubánál, a beköltöző magyar nép hét vezérek egyikénél, mint nemzetségem ősz alapítójánál állapodik meg. Ezt nem idéltlen gőg mondatja velem, mert hiszen jól tudom én, hogy élet-erő nem abban van, ami vén, hanem abban, ami ifjú, s azt is tudom, hogy nincs oly régi család, mely eredetét Ádámon túl bírni vinni, mint nincs pór, ki más első embertől származnék; hanem ezt mondom azért, hogy így kézzelfoghatólag indokoljam égő s minden áldozatra kész szerelmemet azon honért, melynek egyik szerzője egyenes őszöm volt. Ha nem rég honosult polgároknak kötelessége a hazájokká vált országért vívni, szenvedni, sőt meghalni, e kötelesség az első foglalkó ivadékaira kétszeresen áll.

¹ Megjelent: SZEMERE Bertalan: *Szépirodalmi dolgozatok és szóoklatok (A forradalom előtt és után)*. Ráth Mór, Budapest, 1870 (Szemere Bertalan összegyűjtött munkái VI.) 1–29.

² Szemere Bertalan apja: id. Szemere László (1772–1843) császári és királyi kapitány a szemerei Szemere ősi református nemesi család Vattára (Borsod megye) került ágában ifj. Szemere György (+1787) és Bernáth Zsófia (+1815) fiaként született. 1806. április 20-án a tolcsvai református templomban vette nőül az evangélikus Karove András (1729–1807) és a református néhai Boronkay Erzsébet (+1793) másodszületett, evangélikus vallású lányát: Karove (Carove) Erzsébetet (1783–1865). 1843-ban, 71 éves korában hunyt el Vattán, „vízibetegségben”, azaz szívelégtelenség következtében. Id. Szemere László apró vattai birtokán és a közeli borsodgeszti szőlőjén gazdálkodott, karrierjét azonban a császári-királyi hadseregben építette. 17 évig, 1805-ig szolgált tisztként, a főhadnagyságig vitte, részt vett a napóleoni háborúban; majd tagja lett a Borsod vármegye nemesi felkelésének, 1805-ben az inszurgensek kapitánya, 1809-ban őrnagya volt. Gyermekai közül: ifj. László (1809–1836), illetve Eugén (1807–1859), szintén a katonai pályán működtek. Szemere Eugén, aki 20 éves korában szintén katona lett, 1845-ben a 32. magyar gyalogezred kadétja. Felőtt kort megért leánya, Jakabfalvy Sámuelné Szemere Mária (1816–1840) fiatalon meghalt Csobajon (Szatmár m.), leányát, id. Szemere László unokáját, Jakabfalvy Jolánt apja 1846. évi halála után Vattán nevelték.

³ Szemere Bertalan 1856-ban, párizsi emigrációjában írta az emlékezést, naplója tanúsága szerint írását 1856. júniusában fejezte be, 13 évvel azután, hogy apja 1843. Tavaszelő (azaz március) hó 12-én Vattán elhunyt.

Mit a jámbor Dugonics, a magyar regényirodalom apja, Árpádról ír, tudniillik, hogy ez Világosvártt, Hubának leányát vette volna nőül, az lehet költői találmány; de Béla névtelen jegyzőjének legrégebbi könyve szerint bizonyos, mikép Hubának fia már Zemere nevet viselt. És e történetíró a fiút így jellemzi: „Hubának eszes fia Zemere.” Illetlen volna arról szólnom, vajjon e jellemzés a nemzetség későbbi történetében folyvást mutatkozik-e, de annyi igaz, hogy eszélyességgel nem díszelgett.⁴

Azon kívül, hogy Huba, mint hadvezér, Szvatopluk Nagy-Morva Birodalmának fő elrontója volt, s a Nyitrát uraló oly termékeny, mint regényes tartományokkal öregbíté Magyarországot, és azon tárnokon kívül, ki nemzetségünkben Nagy Lajos korában üle az ország zászlósaik közt: századok folytában alig látunk belőle itt ott egyet a főrangúak között tündökölni. Úgy látszik, hogy mindenkor és mindenhol azon nagy nemzeti szabad elveknek valának bajnokai, melyek megbuktak, vagy mivel már későn, vagy mivel még korán jöttek. Isteni végzettől kimért sorsuk az lón a nemzet családaik közt, ami lón a magyar nemzeté a világ népeiké közt: küzdeni folyvást, de siker nélkül; vesztélyben s áldozatokban osztozni, de hírből s jutalomban nem; szolgálni villámhárítól a közügy megmentésében; lángolni s önmagát emészteni másoknak világolva; elvérezni a feledett marttyrok s nem ragyogni a szerencsésb hősök közt.

Hitelesen nem tudnám bizonyítani, de teljesen hiszem és úgy van, miképen e szerencsétlen nemzetség Kupa véres lázadásában az ősvallás mellett buzgó részt vón. Később a félelmes emlékezetű Csák Máté pártjában küzde, s ez megbukván, felsővidéki több várait örökösén elveszté. Midőn a reformatio vésteljes korszaka bekövetkezék, egy tagja sem maradt a római anyaegyház keblében, s e lépése által a koronkint megújult fölkelők felekezetének sorsához köté örökösén a magáét. Vértóráját a híres eperjesi mézszárláshoz is oda adá,⁵ mint mindenhova, hol a magyar faj szenvedett és meglakolt. Szóval míg más nemzetségek mind a különféle királyi házak, mind az egyes fejedelmek változásait, mind a szegény haza török iga alatti szenvedéseit, mind a vallási üldözések sanyargatásait saját fényök emelésére és javaik öregbítésére zsákmányolták ki, s látjuk vala őket a haza omló véréből gyarapodni, miként a dőledező várak hasadékaiból, mint megannyi sebekből, lombos fákat kinőni s zöldelni látunk: azon közben a hazával egykorú nemzetségünk nem nőtt, nem gyarapodott, nem terjedt, h a- nem időről időre fogyott, mint e részben is hű képmása a nemzeti élet sorsának. sőt sorsa még azénál is szánandóbb vala, amennyiben minden új kornak, minden új elvnek, minden új tannak addig szolgál hűvebben, míg bajnokai rendesen áldozataikká is lőnek, és akkor kevésbé, midőn rájuk már jutalom és dicsőség várakozék.

Még a hűbéri rendszer elveinek sem vette hasznát fölemelkedni általok. Míglen csaknem minden régi s újabb törzs fiágra rendezé jószágait, ez által annak tartósb s fényesb létet óhajtván biztosítani: nemzetségünk, a szülői szeretet egyenlőségének szent elvéből indulva ki, javaiban a leányág ivadékaik is egyenlően részesített, s ezen népies elv az oka, hogy a törzs gazdagsága számos más törzsekbe szivárga át, s a mienk hasonló lón ama forráshoz, mely azon folyamat gazdagítja meg, mely már nem az ő nevét viseli. Míg egy védnök, mint az álladalom polgára minden új hitnek apostolává, minden reformnak hívévé, minden nemzeti ügynek bajnokává lón, másrésztől mint nemzetség sem az idegen eredetű hiú címekre nem áhítozott, sem fényét s fennmaradását a szabadság s egyenlőség elveivel ellenkező hitbizottmányokkal nem biztosította.

⁴ Anonymus 1200 körül keletkezett krónikájában így ír a hét vezérről, köztük Hubáról, ill. Huba Szemere nevű fiáról, aki a Szemere nemzetséget megalapította: *[a] hét fejedelmi személy, akit mind a mai napig hétmagyarnak hívnak, a helyszükét tovább nem tűrhetvén, tanácsot tartott, és késedelem nélkül fegyverrel, haddal igyekezett módját ejteni, hogy szülőföldjét elhagyja, s olyan földet foglaljon el magának, amelyen laknia lehet... az a hét fejedelmi személy nem dolgában előkelő, hadban hatalmas, hűségben állhatatos férfiú volt. Akkor közakarattal Álmos vezérnek ezt mondták: „A mai naptól kezdve téged vezérünké és parancsolónkká választunk, s ahova a szerencséd visz, oda követünk téged.” Majd a fent említett férfiak mindegyike Álmos vezérért – pogány szokás szerint – saját vérét egy edénybe csorgatta, s esküjét ezzel szentesítette... Ennek a hét férfiúnak a neve volt: Álmos, Árpád apja; Előd, Szabolcs apja, kitől a Csák-nemzetség származik; Kend, Korcán apja; Ond, Ete apja, akitől a Kalán- és Kölcsé-nemzetség származik; Tas, Lél apja; Huba, akitől a Szemere-nemzetség származik; a hetedik Tétény, Horka apja, s Horkának a fiai voltak Gyula és Zombor, akitől a Maglód-nemzetség származik [...] Huba, akinek leszármazottja az okos Szemere [Huba a quo prudens Zemera descendit]... In: ANONYMUS: Gesta Hungarorum. Fordította: PAIS Dezső*

⁵ A Caraffa eperjesi véstörvényszéke elé állított Szemere Pált (a szintén perbe fogott Szemere László zempléni alispán fiát) 1687-ben elengedték, nem került a hóhér kezére.

Miként látjuk, hogy az emberiség nagy történetében minden egyes népfajnak saját szerepe, hivatása megvan, s hogy ez eszmét tovább víve az egyének közt minden személynek a végzet által bizonyos feladás ki van jelölve: úgy látjuk viszont, hogy az egyes nemzetek történetében a külön nemzetségek sorsa külön jellemmel bír. Mindeniknek a maga rendeltetése, typusa, képe, hogy úgy mondjam: drámai alaka megvan. E nemzetség itt bajnokokat és hősokeket szült; az ott mátyrt nevelt sokat; némely hirtelen előtűnt dicsően ragyogva, de mint jött rögtön, el is lobbant hamar; viszont némelyik ügyes volt a haza minden szerencsétlenségeit saját fénye s gazdagsága szaporítására használni fel, és nőtt, gyarapodott a szerint, amint a közügy hanyatlott; soknak tagjait, mintegy felváltva egymást, az udvarban látjuk díszleni, vagy az egyház méltóságaiban, vagy a hasereg vezérei közt, vagy a forradalmak élén, vagy az írók s költők koszorús seregében, szóval, úgy látszik, mintha a gondviselés minden nemzetségnek különös képességet, hivatást s pályát jelölt volna ki, melyet tagjainak nagyobb része öntudatlanul is követni kénytelen, és ez egyképen áll, nagy, mint kis, híres, mint névtelen törzsekre nézve, csakhogy azok tetteit s életét a történet följegyzí, míg ezekéi feledékenységbe merülnek.

Nemzetségünk sorsát mihez hasonlítsam? Valóban, sorsa hasonló a fáához, mely felnőtt egy hegytorok árkában, mi mind a felhőszakadások rohanó árjának, mind a dühösködő viharoknak örökös és nyílt útja. Minden zápor zajlása, minden förgeteg szele amint jött és amint ment, ágaiból egyet lehasítván; nem azon kell csodálkoznunk, hogy nem lombdús, nem terepély, s nem ép ma is, hanem hogy annyi idő, annyi század, annyi rongáltatás után is még fennáll. Kétségkívül tiszteletet érdemel egy törzs, mely mindig a köznek él — magának soha; de szerencsésnek, boldognak nem mondhatni, sőt eszélyesnek sem. Nézzünk végig ama hosszú idősoron, Hubától kezdve, ki a hon szerzői s alapítói közt tűnik fel, e sorok írójáig, ki végkép megszűnni láttam ugyanazon hon függetlenségét talán, és azon ítéletet kell róla hozni, hogy bár régóta él és áll, soha sem fénylett és virágzott úgy, mint sok más, mert mindig a hazának, magának soha sem élt.

Az ekkép jellemzett nemzetségnek volt apám egyik méltó származéka. Tehát fölösleges volna elsorolnom, hogy ifjan, mint katona, a hazának, mint férfiú a megyének élt, szóval minden másnak javára élt, csak saját családjának gyarapítására nem. Szemrehányásképp mondom ezt? Ó nem. Életemet átvizsgálván: hiszen gyermekeim nekem is ugyanazon szemrehányást fognák majd tehetni. A végzet, mint minden embernek, úgy minden törzsnek homlokára üti sorsát, hiában rugdalóznánk ellene: ami végezve van, annak teljeseánie kell, a pálya élönkbe kiszabatik, nem választhatjuk azt, hanem csak be kell futnunk, és pedig kezdettől végig, bölcsőtől a sírig.

A gyermeki lágy elmébe rendesen az anyák képe s jelleme szokott először benyomódni. Nálam nem ez volt az eset. Ámbár egy szerető, ápoló, gondos anyával álá meg az ég, gyermekkorom ideálja apám lón, mind szép külseje, mind nemes tulajdonai miatt. Ő nem volt magas, de kicsinynek sem mondható; kövér sem volt, de izmos, és testének egyes részei egymáshoz a legszebb idomzatban állottak. Melle domború volt, mint egy pajzs, s hozzá illő a csengő hang, melyet az adott. Kép- s fejalaka tökéletes, mint egy imperatoré, haja fekete, mint holló szárnya, finom, mint selyem, dús, mint lomb; homloka magas, széles és szabályos, mint bármely görög szoboré; gazdag szemöldje alatt két éles, de egyszersmind mosolygó szem, mint két sötét bogár fénylett; orra a legszebb sasorr volt, mit életemben emberi arcon láttam, bajusza erős és csavarodott, mint azt a magyar ősképek legszebbjein látni; álla gyönyörű, szája kicsiny és édes, melyből beszéd és szó csörögve folyt mint az erdei patak, s édesen mint a színméz. Úgy, de [a] szép külső, kecses mozdulatok, nemes magatartás, erőt lehellő termet, csengő hang, édes beszédfoyom, mindeáz elég arra, hogy a gyermek (s meg a nép, ez örökös, e nagy gyermek) általa megigéztessék, mely ott, hol a külszépét maga előtt látja, a belső jót és jelest is ott képzeá, mint általában egy tiszta, ékes, kellemes mezei lakban a boldog családót, a pompás színű virágban a jó illatot, a piros gyümölcsben a jó ízt, — bár gyakran hiában, — ott képzeájük.

És ez eszembe juttat ifjú korából egy-két vonást. Mint későbbén, ő is a sárospataki anyaiskolában tanult, mely mint egy szorgalmas méhköpű a virágkertben áll, úgy állta egykor a „Rákóczyak” fejedelmi udvarában, ő itt tanulván, történt, hogy három jó barátja, talán bőven áldozván a Hegyalja aranszínű borából, a szomszéd Sátoralja-Ujhely városába ment, s ott a hajdan annyira divatos toborzónál katonának felcsapott. Ő sajnálván tőlük megválni, mert csak az ifjú a hú barát, kéré a kapitányt, ki a régi s hozzá rokon Bernáth családból volt,⁶ fogadná őt is be, ki neki azt felelé: „Öcsém, az nem lehet, hiszen alig vagy 16 éves és a mértéket sem ütöd meg.” Igaz, válaszolá apám, de mind a háromnál erősebb vagyok, s az embert nem röffel, mint a fonalat, de erő után mérik. „Jól van, mondá a kapitány, beveszlek, de csak azon föltétel alatt, ha mind a hárommal megbirkózol és mind legyőződ.” És úgy történt. Így lőn ő katonává, s mint úrfi (cadet) tizedes a toborzásnál maradván, modora, tánca, beszéde, bánásmódjának csábjá által csodákat tőn, úgy, hogy a földbirtokosok panasza miatt a kapitány zavarba jött, mivel Szabolcsban a kaszások, aratók, cselédek örege s ifja nála seregestől felcsapott, s Tokaj vidékén a szüretelőők csoportosan hagyták el a hegyet, vígan hangoztatván e jellemző dalt:

A Szemere szeme, szája,
Többet ér, mint Tokaj tája,

mely dalt később — 1809-ben —, midőn ő a borsodi fölkelt nemes seregnek főparancsnokává lőn, a nemes sereg újra fölelevenített, az új tábor helyére alkalmazva azt e módosítással:

A Szemere szeme, szája
Többet ér, mint Eger tája.

Az ő nevének e jó emlékezete volt első alapja azon népszerűségnek, mire én később, 35 év múlva a megyében szert tevék; ő miatta szerettek, mielőtt magamnak érdemeim voltak volna. Mert nemcsak az igaz, mit az írás mond, hogy az atyáknak bűnei meglátogattnak a fiákban harmad- és negyedíziglen, hanem annak ellenkezője is, tudniillik az atyáknak érdemei a fiákban megjutalmaztatnak. És ez a gyermekeknek valódi s legtartós öröksége, mert ezt sem a láng meg nem emészti, sem az árvíz el nem hordja, sem a tolvaj el nem orozhatja soha.

De ha külsejének szépsége megnyerőleg hatott rám, elmebeli kellemeinek s erkölcsi tulajdonainak fensége által még inkább meghódított. Nem mintha neki szokása lett volna feddeni, tanítgatni, s magyarázgatni, mi jó s mi rossz, sőt e tekintetben szófősvény volt; de mindig igazat mondott, mindig nemesen cselekedett, mindig becsületesnek mutatkozott: ez volt a gyakorlati lecke, mit ő nekem adott, s bár később, koromban haladván, gyöngeségeket benne is vettem észre, soha nem tapasztaltam, hogy azokat önmagában vagy mentette, vagy szépítgette, avagy másokban jobban megróvta volna; szavai és tettei még e sikamlós téren sem ellenkeztek egymással. Pedig isten s a lelkiismeret után, a gyermek legcsalhatlanabb s legéleseb szemű bírása a szülék tanainak és cselekedeteinek. Bár a gyermekész még keveset okoskodik, de az ösztön biztosságával ítéel némely dolgokban, s ezek közé tartozik a szülék erkölcsi értékének megbírlása, akik életének a gyermek, bár hallgató, de folytonos szemléelője. Ezért ha valaki igazán érdemel tiszteletet, érdemli az a szüle, kinek élete gyermekei előtt bizvást nyitva maradhat, mint a jó könyv, melyben rosszat nem olvashatni; és ha valaki boldog, boldog a gyermek, ki apjának és anyjának titkos, mint nyilvános, házi, mint házon kívüli magaviseletét ismerni kénytelen lévén, bennök semmit nem talál, mi szeretetét s becsülését irántok kevesbíthetné.

Kisgyermek koromban, a mi engem hozzá leginkább vonza, az volt főkép azon elmés s mégis természetes, egyszerű és mégis mulattató, változatos és mégis hüven következetes modor, mellyel ő ifjúságának s hadi életének kalandjait szerette elregélgetni. És ő azokat ismét és ismét egyenlő kedvvel el-elbeszélte. Miért nem? Hisz emlékezni mindig kedves, akár jóra, akár rosszra emlékezzünk; mert ha jó, élvezzük újra, ha pedig rossz, elmúltának örülünk. Foglalkozni a jövendővel kevésbé kedves, mert az bizonytalan, ismeretlen, és így nyugtalanító; de a múltban már minden megtörtént, s reá békés elmével pillantunk vissza, mint a tetőn nyugvó vándor hátrahagyott útjára vissza-visszanéz; látja ugyan

⁶ Id. Szemere László anyja ifj. Szemere György (+1787) felesége: Bernáth Zsófia (+1815) volt.

még az egész utat, de terheit már nem érezi. Ő, bizony jól cselekszenek a vének, hogy a múltnak ismerős vidékein szeretnek bolyongani, hiszen a jövőt setét köd fedi, és benne az egyetlen bizonyos ama nagy ismeretlen: a sir. Ő bírt e bölcsességgel, a jövőről soha sem beszélt, arccal a múlt felé fordult, mert ez az öregek birodalma. Midőn atyafiak, vendégek, szomszédok, utasok meglátogatának, hány-szor maradánk ülve éjfélig a vacsoránál, s nagyok, mint kicsinyek ott függénk édes ajkán mint ágon a gyümölcs, hallgatva regéit, adomáit, történeteit, kalandjait, harcait, s éjfélkor nem azért menénk szét, mivel vagy mi kifáradánk hallgatni, vagy ő beszélni, hanem mivel faluhelyen éjfél már botrányosan késő idő, s a gondos éjőr néha aggodalmasan kopogtata be, gondolván, a háznál baj van. Bár alig valék hét éves, én is lángoló szemekkel fogytig ott ülék az asztalnál, anyám a lefekvésre hiában ösztönözött, s másnap mindig azon jára eszem: mikor lesz ünnep ismét, mikor jön vendég újra, mikor fogok új történeteket viszont hallhatni, mert magunknak gyermekeknek ő ilyeneket ritkán mondott; kedve beszélni akkor volt, midőn hallgatói voltak.

Még most is, annyi évek után, elevenen emlékezem, mi sok fejtörést okozott nekem egy úr, ki történeteiben mindenütt előfordula. Egyszer beszélte iskolai viszontagságait, s a tanár „Denique” bejön; másszor Olaszországban a sereggel táborozott, s „Denique”, a fő vezér kiadja a napi parancsot; később Belgiumban (József alatt) volt ezredével, s „Denique”, a lázadók feje üzenetet küld; egykor Németországban egy udvarnál ebédelt, s „Denique”, a herceg belép. Az a „Denique”, ki mindenütt ott van, ki itt tanár, ott tábornok, amott herceg, nekem megfoghatatlan személy vala, aludnom sem engede, azonban iránta kérdést tenni átallék; csak később, évek után, midőn a latin nyelvet kezdém tanulni, akkor tudtam meg, mi az: »denique«. ⁷ Ekkép érdekesen elbeszélvén amit látott, hallott, ahol utazott, s eleven színekkel lefestvén a külföldet, népeit, a különféle szokásokat és erkölcsöket, azon gyönyör, mit ezek nekem nyújtanak, lőn azon lángcsöppé, mi elmémben a tudás kiolthatlan vágyát először meggyújtá, mely bennem azóta folyvást ég, de folyvást is gyötör; s úgy érzem, ha rövid percekre szórakozást s élvezet nyújt is, de vigaszt ritkán, s kielégítést innét a síron nem fog nyújtani. De mindegy, legalább arra emlékeztet, hogy atyámnak nemcsak testi életemet köszönöm, hanem szellemem munkásságának is ő volt megindítója, s így hálával tekintek reá vissza, mint forrására, melyből eredt, a hegyi patak.

De őt nemcsak úri vendégeink, tehát a műveltebbek, hallgaták szívesen, hanem a mezők egyszerű népe is örömmel hallgatá, sőt ha azok benne az elmét, változatos, kellemes, de pusztá regélőt szerették: a köznép benne egyszersmind a tapasztalt embert s a sokat utazott bölcsét is csodálta. Volt ő benne, mint elbeszélőben valami, mit bájnak kell neveznem, a dolgot magát értelmezni nem tudnám. Istennek egy különös ajándéka e báj vagy csáb, melyet választottainak jó kedvében, hol egy, hol más dologban, hol kül-, hol beltulajdonokban ád, de melynek gyönyörhatását ép oly szükségképen érzi a természet egyszerű embere, mint érzi a műveit, ki midőn azt boncolni, annak okát érteni hiában igyekszik, csak saját élvezetét rontja meg. S én őt még jobban szerettem, csodáltam, midőn így a jámbor földművelők bámuló körében hallám beszélni; hiszen mint gyermek inkább közéjük illem, s az ő örömük, tetszésük, őszinte kíváncsiságuk, mesterkétlen bámulásuk az enyémet csak nevelte.

Gyermekségemből az évnek akármely szakára emlékezem, az ő képét, amint a falu népétől körülvéve ül és beszél, mindenütt ott látom. Ott látom az illatos réten egy csoport fűz hús árnyékában, hol a kifáradt kaszások a reggebéd után körülte a friss fűbe leheveredének, s a helyett, hogy szokás szerint aludnának, várják, hogy nekik valami szépet beszéljen, mit talán már hallának, de hiszen szájában semmi nem vala ó, így az álomnak elébe tették a szellemi élvezet; annyira igaz az, hogy az embernek, a legműveltebbnek is, lelki eledel is kell. Vagy ott látom őt zöld gyepel benőtt udvarunk közepében, midőn az aratókat az áldomáslakomával megvendégeli, kik négy heti fáradságos munka után, szakmájok végezvén, a kalászköböl s virágokból font koronát neki átnyújtják, s most széles tálak és öblös borkancsók körül ülve, egy toronydad galambdúc hosszú árnyékában az áldomást vígan költik el.

⁷ Denique (latin) jelentése: (és) végül

S a hús este már rég leszállt, a hold mint egy fölfüggesztett éji lámpa szép világot hint az áhítatosan hallgató s pihenő munkások csoportozatára, a kancsók még nem üresek s mégsem nyúl utánuk senki, az estcsillag is már messze elhaladt, s még egy sem mozdul közülök, hogy nyugodni menjen, mert mind csupa szem és fül, mind hallgat, mind figyel, s történet után még újabbat, szép után még szebbet vár, és midőn végre fölkelnek s elmennek a kazlak tövére lefeküdni, hallám, mint magasztalák őt maguk között, elvégezzék, hogy a jövő évre aratókul ismét fel fognak ajánlkozni. Ami őket megnyerte s lekötölte, nem annyira a haszon s a jó élelmezés volt, mint inkább apám emberséges bánásmódja, erőtetlen leereszkedése hozzájok, szíves társalgása velök, s az, hogy érezték, miképen velök mint hasonlókcal beszél és mulat, mint egy öreg patriarcha, ki gyermekeivel s gyermekeinek szülőtteivel a múlt idők tanúságait közli.

De mivel gyakoriabbak, ép azért kívánatosbak valának nekem a nyári hosszú esték, midőn hat heti szünidőre az iskolából hazatértünk, és gömbölyű boglyákkal a mezei munka is megszűnik, a nagy tér, mint egy szobaföld, tisztára separtetik, s a munkások a kazlak ereszének hosszában ülőhelyeiket szép csendesen elfoglalják. S ilyenkor valamennyi néz a falu felé, honnan asszonyaik és leányaik szoktak jönni, kender-kantárokba fűzött tálakban és szélkékben az ételeket hozván, s mi után ezek tisztességes, szemérmes hangon „szerencsés jó estét“ kívántak volna, mindenik a maga férje, vagy apja, vagy testvére mellé, mint egy megrakodott méh, letelepedik. A munkás megelégedő mosolygással fogadja az érkezőt. A szélkét lába közé vévén, a födelet róla kíváncsian emeli le, s arca kiderül vagy beborul, de csak futólag, a szerint, amint benne mit talál. Aztán az összegöngyölt fehér kendőt bontja ki, melybe rendesen a lágy cipó van takarva, és még valami csemege: főtt kukorica, kék hamvas szilva, sárga körte vagy habzó túró. Midőn így mindent átvizsgált a munkás, kalapját levéve, omló haját hátrasimogatva, egy mély sóhajtás után, mit a jó Isten bizvást imádságul veendhet, hozzá fog halkán, mértékes lassúsággal elkölteni az eledelt, miért egész napon dolgozott és izzadott. Ah! Egy leírhatatlan gyönyör a földmívest nézni, midőn étkezik. Távolról sem oly ízletes a gazdagok fényes asztala. Mi csinosan szeldesi kenyéréről a kanyarokat, mi gondosan hámozza meg gyümölcsseit, mi igazán és huzamosan élvez minden harapást, minden kortyot, mi szabályosan s illedelmesen fogyasztja ételét; a vizet oly jóízűn issza, mintha az nectar volna, s ha néha bort is hoz hű gazdasszonya, ahhoz oly tisztelettel nyúl, mintha az az úrvacsorájának bora volna. Bár mi jól lakva valék, mindig étvágyat éreztem, midőn munkásainkat ily jóízűen enni s inni láttam. Néha-néha a gyümölcsök legszebbikének egyikével megkínáltak, mit gyermeki szeméremmel fogadtam el. S apám már ekkor mindig ott volt velök, széke egy véka volt, mire a szérű-gazda a csapófát keresztbe tevé, s én ilyenkor a világ minden kincséért sem maradtam volna tőle el, mint anyjától a bárány el nem marad. Míg a munkások egész kényelmesen vacsoráltak, ő hol mulattató, hol tanúságos, de mindig zamatos s egyszer elbeszéléseivel valóban boldogítja őket, s bár életem későbbi folyamában láttam fejedelmi lakomákat nagyszerű zenekar hangjai által vidítva, de soha nem láttam ily boldog evőket s ily megelégedett hallgatókat.

Később pedig, midőn az alkony harmatja a léget meghűvösíté, s a kétes esthajnalt sötétség váltá föl, munkások az asztagos kerten kívül a szabadban nagy tüzet raktak szalmából, és mindnyájan odamentünk ki, s ott, isten szabad ege alatt, az elméskedés, beszélgetés, társalkodás még soká folyt. Mert a szó szabad volt; mindenki elmondhatta s elmondotta, amit tudott, hallott avagy gondolt, és valóban sok mély észrevételt, sok igaz érzést, sok elmés választ és sok talpraesett szót hallottam én a parasztok szájából, s már akkor kezdtem hinni, hogy bár az emberek pór s úri ruhába vannak öltözködve, bennök egy lélek s egy isten lakozik. De apámnak felettük egy nagy előnye volt, t. i., hogy bármi szépet s érdekest beszélt közülök valaki, mindeniknek párját tudta mondani. És azután dohányzacskója is nagy volt, húsz munkás kétszer is tölthetett belőle; hiszen ép azért volt oly nagy, s ez minden este legalább egyszer körüljárt a tűz körül, s tudjuk, a magyar nem feledi el azt, ki dohánynyal egyszer megkínálta, mint az arab nem azt, ki őt kávéval kínálta meg.

De legnagyobb kéjjel a szüreti napokra s estékre emlékezem, midőn hideg lehelletével az ősz megjött, midőn a szőlőgerezdek megérvén, zörgő lombjai arany és piros színt kezdenek magokra ölteni, s borházakban a dolgozó bodnárok kalapácsai, hegyek ormain a mozsarak hangjai dördültek meg. Azóta én már sok országot bejártam, s így volt alkalmam meggyőződni, hogy a szüret sehol nem viseli magán azon vendégünnepi jellemet, melyet az Magyarországon magán visel. Déli s műveletlenebb

tartományokban, milyen Görögország, a szőlőtő ügyszólván munka nélkül magában nő fel s termi borát, s a birtokos vagyonnak alig azt tekintvén, rá nem nagy becset helyez; északi iparos hazákban, milyen Franciaország, a szőlőművelés egy neme az iparnak és pénzkeresésnek, így az csak annyiban fontos, amennyiben hasznot hajt. Amott a szüret nem tartatik méltónak arra, hogy vígabban megünnepelessék, emitt minden gerézd egy-egy pénzdarabot képviselvén, a gazda minden szőlőszemben egy fillért, minden gerézdben egy pénzdarabot lát, s aki ezekből eszik, azt úgy nézi, mintha pénzét enné; ezért a szőlőskertek kapui az utasok, vendégek, látogatók, sőt atyafiak előtt is zárva maradnak, még a szedőnek is tiltva van a rá mosolygó szemekből ennie. Nálunk ellenben a szüret az adakozó természet közös ünnepe és a hegyek megannyi terített asztalok, mikhez szegény és gazdag, barát és idegen, boldog és boldogtalan egyképen hivatalos. Ama riadó zaj, ama vigadó zene, ama visszhangzó dalok, ama tűzi játékok, ama puska- és mozsárlődözések mind megannyi híradó hangok, melyek a jóságos isten áldásához a vendégeket, t. i. a föld összes lakosait meghívják. Fáradságos munkájáért borát a gazda magának igényli, de a szőlővel, mint az ég választott gyümölcsével, mindenkinek kínálkozik. Ez azon szellem, mi nálunk a szüreti ünnepet átlengi, s mely azt nép és gyermekek előtt, kikben az ösztönszerű bőkezűség romlatlanul él, oly becsessé, kedvessé és kívánatosá teszi.

Az nekünk gyermekeknek epedve óhajtott időszak volt. Először, mi síkságon lakván, örültünk hegyek közé mehetni, s ott, őzek módjára leszállni a völgyekbe, felszökellni az ormokra; aztán ott a szabadban, mint az isten madarainak, mindent szabad volt tennünk; a szőlőt sem tányéron kimérve adták élőkbe, a harmatos gerezdekből azt, s annyit evénk, amelyik s amennyi tetszett; rakétát is ereszgetheténk, kulcs-puskákból is lődözheténk, szóval meheténk, jöheténk, kiáltozhatánk, mint a madárka, mely megunt kalitkájából a zöld erdőbe kiszabadult.

És a mi nekünk testvéreknek főképen tetszett, az vala, hogy ilyenkor egy ékes katonasátor alatt lakánk, mely egykor anyánk testvéréé volt, ki mint kapitány s Mária Terézia rendének vitéze, Aspernnél ifjan esett el.⁸

⁸ Szemere Bertalan anyai nagybátyját, Karove Lászlót (1780–1809), az evangélikus Karove András és Boronkay Erzsébet fiát 1780. április 20-án keresztelték a tolcsvai r. k. plébánián, keresztszülei: Jósa András és Mikovec(?) Julianna szintén evangélikusok voltak. Karove László fiatalon katona lett, előbb a bécsi testőrgérda tagja, majd 1799-től az 51. Splényi-geológ-ezred tisztje, a császári sereg hőse, aki az asperni csatában esett el 1809-ben. Katonai hőstetteiért 1805-ben megkapta a Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjét. A rend történetében az alábbi életrajzot közlik róla: KAROVE, Ladislaus von, Hauptmann, einer adeligen Familie des Zipser Comitatus angehörig, war zu Toltschau geboren. Dieser tapfere Officier fand in der Schlacht bei Aspern im noch nicht erreichten 30. Lebensjahre den Heldentod, nach dem er sich im Feldzuge 1805 bei Caldiero das Ritterkreuz auf höchst ausgezeichnete und ruhmvolle Weise erworben hatte. Karove wurde im Februar 1799 Cadet bei Splényi-Infanterie Nr. 51, kam bald darnach zur ungarischen Garde, und war bereits im September 1804 Hauptmann im Regimente. Am zweiten Schlachttage von Caldiero (30. October 1805; stand Karove's Regiment in der Division des Feldmarschall-Lieutenants Baron Simbschen, der die Position bei Cognola zu vertheidigen hatte. Die Franzosen waren bereits auf die wichtigste Anhöhe unserer Stellung stürmend vorgedrungen und hatten sich dieser bemächtigt. Gelang ihnen der Verschanzung auf der Anhöhe bei Cognola Meister zu werden, so war der Schlüssel unserer Position, wie Erzherzog Karl in der Relation bemerkt, in Feindes Händen, der grösste Theil des Geschützes verloren, und unsere Niederlage wäre nicht unwahrscheinlich gewesen. Hier galt es nun sich dem Feinde nicht nur entgegenzustellen, sondern auch von der bereits gewonnenen Anhöhe zu werfen. Hauptmann Karove, obschon der jüngste im Range, bot sich freiwillig mit einer Division zu dieser gewagten Unternehmung an. Mit seiner Compagnie eilte er links vor die Kirche; während er die zweite rechts von derselben dem Feinde entgegenstellte. In der Nähe des Gotteshauses angekommen, und seine Braven zur standhaften Ausdauer aneifernd, stürzte er sich an ihrer Spitze mit gefällttem Bajonete auf den 600 Mann starken Gegner. Während Karove in der rechten Flanke und im Rücken mit Glück vordrang, operirte die zweite Compagnie auf seine Anordnung in der linken Flanke. Der Angriff war so gut geleitet und rasch ausgeführt, dass die Franzosen, durch diese Kühnheit überrascht, die bereits gewonnene vortheilhafte Stellung mit grossem Verluste verlassen mussten und sieh gegen Cognola bassa zu retten suchten. Aber Karove's tapfere Division stürzte sich in das tiefe Thal nach und schnitt ihnen den Rückzug auf Cognola bassa ab, denn sie hatte diesen Ort noch vor der Ankunft der Fliehenden besetzt und sich im Blicken des betäubten Feindes vereinigt 800 Franzosen bedeckten die Wahlstatt, 1 Fahne und 2 Trommeln wurden erbeutet und 7 Officiere und 130 Mann durch Karove's Truppe allein zu Gefangenen gemacht Seine Division zählte nur 13 Tode und 19 Verwundete. Diese entschlossene und einsichtsvolle That des heldenmüthigen Hauptmanns hatte für das Allgemeine sehr wesentliche Folgen, da der feindliche linke Flügel, welcher sich Cognola's bemeistern wollte, von weiteren Versuchen abzustehen bemüssigt war. In: J. HIRTENFELD: *Der Militär-Maria-Theresia-Orden und seine Mitglieder. Nach authentischen Quellen bearbeitet zur ersten Säcularfeier 1857*, I–II. K. k. Hof- u. Staatsbuchdruck, Wien, 1857. II. 817–818.

Baptizans	Parochus	Joannes Matustica Anna 1780	Parentes	Levantes 17.	Dieq. mensis	Locus
Parochus Maria	Matthias Sanktáronics Rosa Husari	Andreas Uhrmeyer Hona Fehes	17a	Marz	Füda	
Parochus Georgij	Adamus Nizam Catharina Kahlats	Laurentius Vintala Maria Drotos	17a	April	Tolcan	
Parochus Georgij	Josephus Szabos Elhabera Garas	Samuel Stein Anna Koponyi	17a	April	Tolca	
Parochus Thurgi	Joannes Schepferer Elisabetha Schepferer Kutócsindus	Joannes Schepferer Juliana Lyepi	17a	April	Tolca	
Parochus Ladislaus	P. D. Andreas Komor ve Gus. Benczovics Elisabetha Boronkay Kunguhand	J. D. Ladislav Jozsef Juliana Miklony	20	April	Tolca	
		Confessionis				

2. Szemere László nagybátyja, Karove László születési bejegyzése a tolcsvai rk. plébánia 1750–1804 között vezetett keresztelési anyakönyvében, 1780. ápr. 20. (Forrás: FamilySearch)

E sátra felvonása a geszti hegyen minden évben egy-egy esemény volt az egész vidék lakóira nézve. Az élő nemzedék háborút is alig látott, hadi sátrort épen nem. E sátor, melyet három tarka faoszlop tartott fenn, köröskörül rövidebb s hosszabb kötelek által feszítették ki, belől virágos függönyökkel elválasztott két szobát képezett, kívül pedig egészen fehér volt, mint egy friss hótól beborított kunyhó; csak teteje, szegélye s az egészet átmetező csíkok valának világos kékek. De ami díszét az egésznek megadta, az volt azon aranyos két gömb, mely tetejének két végén, mint két arany alma állt, s a hegyen a napban messze szét ragyogott.

Rendesen e sátor előtt rakatott meg esténként a roppant tűz, mely körül a cselédek s munkások összegyülekeztek, és velök mi is. Midőn a természet bőkezű, a gazda sem maradhat fukar, még az sem, ki fősvény, és ő nem volt az. Nagy hasábfákat vesztegetve halmoztak a tűzre, nem hogy melegítsen, mert néha hideg nem volt, hanem hogy a sötétben messze elvilágítsa; mellette keresztorgason öblös két vasbogrács függött, egyikben ürühús és kása, másikban gulyáshús illatozva és rotyogva gőzölgött; oldalt pedig nyitott fedéllel állott az ősi edény: egy hatalmas sárga pincetok, soros rovátkái tele négy-szegű palackokkal, mik felé a melegedők néha-néha sóvár szemekkel pillantgattak.

Alig ismerek egy-egy szebb, festőibb és kedélyesebb képet a szabadban lobogó éjjeli tűznél, melyet emberek vesznek körül. Rég idő, sok szép, sok nehéz, igen nehéz idő múlt el e kedves esték óta, és még mindig elevenen élnek ez esték bájképei emlékezetemben. Apám többnyire egy falócán ült, — én lábához sompolyogtam; a hallgatók közül némelyik guggolva üle, tenyerével ernyőt tartván magának a láng heve ellen, más keresztbe vetett lábakkal telepedék le, mint egy török, hiszen két század folytában sok török vér vegyülhetett a magyarba, — más meg oldalára heveredék le, sok egy felfordított puttonon vagy csöbrön vagy hordón foglalja helyet; itt a pásztor állta harsogó kelepjére támaszkodva, a hegykerülő egycsövű silány puskájára dőle, mellyel, szegény, rendesen hiában célozgatva a pusztító seregélyeket, — a mögletben emelkedő fák pedig a lángtól megvilágítva néha feltűntek, mint valami kísértetes jelenetek; nem egyszer fordulék, elijedve tőlök, néha ismét elhomályosultak, míg a másik oldalon a fehér sátor ragyogott, lebegő ajtószárnjai két oldalra felhajolva lévén s hasonlítván egy alakhoz, mely ruhájának széleit fölemelinti. Köröskörül az éj sötétben és mély csenddel terült el, a völgyek még hallgatagabban vonultak magokba, a hegyormok fejei a magasban némán látszottak figyelni, csak néha-néha törte meg a végetlen és feneketlen csendet itt egy éles fütty, ott egy örömkialtás vagy egy puskaszó, sokszorosan ütődve vissza az erdőben és bércekben.

Ily szüreti őszi estéken hallám én tőle a legérdekesebb, legmulatságosb és legtöbb történeteket. És ilyenkor leginkább a hadi életbelieket szerette elmondogatni. Miért? Okát adni nem tudnám; talán mivel ama katonai sátor tekintete hallgatva is a harcokra emlékeztette. Személyesen ismerte ő a hős Laudont, az öreg Lascyt még a török háborúból, s Hadikot, Mészárost, Krayt, Kinmayert, Barkót a híres huszárezredest, a derék Alvinczyt,⁹ kik alatt Buonaparte s a franciák ellen harcolt; Suvarovot, az orosz tábornagyot, e csodaembert is látta, ismerte, beszélt is vele, és mindenikről tudott egy és más jellemzetest mondani.

Például: miként küldeték egy csata alatt levéllel Suvarovhoz,¹⁰ kit hajadon fővel, egy ingben, széken kéjelmesen ülve talált, kezében egy kancsukával, s a válasza őt ott várakoztatta egy egész óráig, míg azonközben az ágyúgolyók mindenfelől sívítva hulltak körüle, gúnyosan nézve reá, az ifjú tisztre, ha bátorságát nem vesztí-e el? Miként ment egy üzenettel a hirtelen haragú Barkóhoz, ki mondá neki: „Jól van kapitány úr.” Nem vagyok kapitány. „Hát jól van, főhadnagy úr.” Nem vagyok főhadnagy. „Mindegy, hát hadnagy úr!” folytatá türelmét vesztve. „Nem vagyok alhadnagy sem.” Tehát mi ördög ön?” tört ki mérgesen a tábornok. Mire megzavarodva felelé: „Zászlótartó úr vagyok.” Erre Barkó elcagva magát, kezét megszorítá, a kapuig kikísérte, hol épen egy más tábornok lépett be, ki csodálkozván Barkó e nagy udvariasságán, ez mondá: „Tudnia kell, hogy akit, íme, kikisérek, zászlótartó úr, maga mondá.”

3.

Ismeretlen művész:
General Field Marshal Count Suwarrow
(Szuvorov altábornagy Itáliában),
Anglia, 1799
Papír, mezzotinta.
British Museum Prints & Drawings.
Reg. № 2010,7081.753

(Forrás:
https://research.britishmuseum.org/research/collection_online)

⁹ Ernst Gideon von Laudon báró (1716–1790) osztrák császári tábornagy, sikeres hadvezér; Franz Moritz von Lacy gróf (1725–1801) osztrák tábornagy, hadvezér; futaki gróf Hadik András (1710–1790) magyar huszártábornok, császári tábornagy; szoboszlai Mészáros János báró (1737–1801) vezérőrnagy, az 1. ulánuszred tulajdonosa; Kray Pál báró (1735–1804) az osztrák császári hadsereg tábornoka, hadvezér; Michael von Kinmayer (Kienmayer) (1756–1828) osztrák tábornok, hadvezér; Barcó (Barkó) Vince báró (1709–1797), olasz származású lovassági tábornok, altábornagy, a 10. huszárezred tulajdonosa; borbereki Alvinczi (Alvinczy) József (1735–1710) magyar császári tábornok, az Udvari Haditanács tagja.

¹⁰ Alekszandr Vasziljevics Szuvorov (1729–1800) orosz hadvezér, tábornok, generalisszimusz, a modern hadtudomány kiemelkedő képviselője.

Miként volt Olaszországban, Alexandria ostrománál, őrségével egy kápolnába rendelve, s ő épen egy padon ült a falhoz támaszkodva, midőn egy bomba a boltozaton áttörve a padozat közepére hullt, s ott sustorogva forgott, mint egy orsó, s ő sem lelapulni, sem felkelni, sem kifutni nem merészelt; végre a bomba elpattant, s két darabja épen feje mellett jobbra és balra a kőfalba fúródott, de ő, mivel meg nem moccant, szerencsésen sértetlenül maradt... De ezekbe messzebb nem bocsátkozom, főleg mivel ez sem nem ideje, sem nem helye, de azért sem, mivel én az ő kellemes előadását távolról sem bírnám sem utánozni, sem visszaadni. Elég az hozzá, hogy ő váltva beszélt másokról és magáról, komoly és dévaj tárgyokról; most olyanokról, mik rémülést, majd olyanokról, mik nevetést vagy bámulást idéztek elő. Mint katona harcolva járván be Olasz-, Németországot, Belgiumot, Havasalföldet, s ép oly hű emlékező, mint gazdag képzelőtehetséggel bírván, tere nagy, tárgya sok és változatos volt, s mindehhez az alkalmas szó neki soha sem hiányzott.

Így minden évben nyolc-tíz napig állott a hegyen sátorunk felvonva és előtte minden este megakadt a nagy tűz, mely körül nemcsak saját munkásaink gyűlögtek össze, de a hegyen szüretelő nép közül sok más is oda tódult s a történetek, miket ő ilyenkor elbeszélt, szájról szájra mentek nem csak az egész hegyen, hanem midőn a gazdák falukba visszatértének, azokat ők ott újra elmondák; ekkép az ő elbeszéléseit ismerte s ismételte az egész környék, mint a hangot a viszhang ismétli, midőn azt hegy hegynek, völgy völgynek adja át.

Nem mondom, hogy e tulajdon nem volt egyik oka nimbusának a nép előtt, de őt a nép különben is már ő magáért szerette. Ő nem volt democrata, hanem humánus, és ez volt, nem mivel így tanulta, hanem mivel így érezett. Emberszeretete nem volt leereszkedés, adakozása nem volt pártfogás, jósága nem volt nagylelkűség. Mindenhez, mi körében élt, szíves, jó, nemes volt; ép úgy kívánta, hogy barmai jól tápláltassanak és kellőleg pihentessenek, mint örült, ha cselédei jól éltek és gyarapodtak. Mindenkin tettleg segített, ha tehette; jó tanácsát senkitől sem vonta meg.

Mint régi katona rend-re s pontosságra sokat tartott, ezért ő nem tartózkodott a kihágót megbüntetni, de fenyítéseiben nem volt harag, sem üldözés, sem bosszú, mi a büntető ellen a szenvedőt fel szokta ingerelni. Jól tudták, érezték és belátták a lakosok mindezt, s azon bizodalom és tisztelet, mellyel iránta viseltettek, leírhatatlan; de viszont ő is bízott bennök és bár öröket nem tartott, sem tolvajtól, sem rablótól, sem gyújtogatótól soha nem kellett félnie. A gazda birtokának kétféle őre van, ki-ki azt választhatja, amelyik tetszik. Ki magának ellenségeket szerez, az fogadjon fegyveres éji őrt s tartson ugató ebeket; de ki igazságos, méltányos, emberszerető, annak nyitott kapuja előtt egy szellemi őr áll örökké, neve: hála s jóakarát. Már gyermekkoromban feltűnt nekem, de másoknak is, azon különbség, mellyel a nép róla és más földesurakról szólt. Ugyanazon helységben több nemes családok voltak birtokosok: egy gróf, egy báró s egy excellentiás, ki az ország zászlósaik között ült, s mind ezeket a nép, midőn egymás közt beszélt, vagy csak kereszt- vagy épen gúnynevének nevezte (mint ez a magyar paraszt közönséges szokása); de midőn apámról szóltak, mindig nemzetségi nevének említették s mellőle az »úr« mellékszó soha el nem maradt.

Mindezek s eféle benyomások életem hajnalán elhatározó befolyással lőnek gondolataim irányára. Egyrészt látván, hogy apám a néppel mint egyenlőivel bánik, őket én is úgy tekintém; a rongyos gyermeket magamhoz hasonlónak, s apját, mint az enyimét, valami magasb lénynek nézém, ki már koránál fogva tiszteletemet érdemli; másrészt tapasztalván, hogy apámnak, kihez én annyira ragaszkodtam, jeles tulajdonait a nép tökéletesen tudja felfogni s méltányolni, annak belátása s ítélete iránt lelkeemben teljes bizodalom támadt, mely abból mind ez ideig sem halt ki. Ez lőn csirája az én democrata hitemnek, mely sok másokétól, minden esetre a tudósokétól különbözik, kik a népet csak elvben, elvontan, pusztán mint eszmét szeretik. Én ellenben a népet úgy, amint az valósággal az életben van, egyes embereiben s csüngő rongyaiban is szeretem.

Nekünk, gyermekeinek, soha sem tartott ő hosszú erkölcsi s intő beszédek, mik a gyermekekre nézve oly meddő és oly unalmasok, tette mi jó, tisztességes és nemes; és mi azt látván, követtük, mert a gyermek mindent, jót és nem jót, utánozni szeret. De ha aztán néha mégis kellett szólania, intenie, oktatnia, az annál jobban hatott reánk. Mely szülő mindig üres szókkal tanítja gyermekeit, annak beszédei olyanok, mint a futó homokba tett írás, mit elhord a szél; de ki tetteivel s példájával oktat, az hasonló a kőfaragóhoz, ki a betűket márványba metszvéen be, a szó így mintegy testté is válik.

Ha van bennem jó, s a mi bennem jó van, azt tőle öröklém, nem mivel rá tanított, hanem mivel őt úgy cselekedni szemlélttem.

A vallás iránti kegyeletet az ő példája oltá belém, mely egészen akkor sem tűnt el keblemből, midőn később az ész szövéténekével a láthatlant is látni, az ismerhetlent is ismerni akartam. Amint el-lenemre volt, ha anyám este és reggel imádkozni s énekelni kényszeríte, úgy mélyen hatott rám az, midőn apámat magában elvonulva, egyedül imádkozni láttam, midőn öltözködését minden vasárnap hangos és oly kedvteljes énekléssel végzé be, midőn az úrvacsorához soha sem járult, ha azon vagy előző napon valami eset haragra gerjeszté; ilyenkor aztán gyermekelmémvel azt gondoltam magamban: aki előtt apám maga így meghajol, annak mégis csak hatalmasnak, fölségesnek, jóságosnak kell lennie, s míg ő semmi vallásos gyakorlásra szóval soha nem ösztönzött, néma példájával reám annál nagyobb befolyást gyakorolt.

A bátorságra is ő szoktatott. Még most is emlékezem, midőn egyszer künn a mezőn a falutól igen messze jártunk, s a távolban két feketének látszó embert láttam felénk jönni. Komor őszi idő volt, alakaikat a köd még megnagyobbította. S én kezdtem félni, mondván, hogy azok ott talán rossz emberek. „Látod, monda ő, azok alkalmasint ép azt gondolják, amit te, hogy mi vagyunk rossz emberek és talán szinte félnek, pedig ők is, mi is jó járatbeliek vagyunk.” Ha úgy vesszük, az ilyen események jelentéktelenek, de a gyermekeknek egész életükre kihatnak.

A megszólástól is ő szoktatott el. Egykor a házbeliektől valami szóbeszédet hallván, mi egy rokonunknak jó nevét közlőről érdeklente, én, mint szajkó, mely amit hall, azt tovább mondja, kezdem neki elbeszélni. Bár alig valék nyolc éves, most is látom a helyet, ahol ez történt. „Hallgass, – monda ő igen komolyan s nyersen, de harag, indulat nélkül, – hallgass, másokat megszólani illetlen dolog.” El-hallgattam, pirulva magamban, és ez intését soha el nem felejtettem.

Az igazmondást is ő kedvelteté meg velem. Nem mintha e tulajdönt magasztalta volna, hanem mivel soha nem tapasztaltam, hogy mi a házban s a ház körül, s így tudtommal történt, másoknak azt valaha másképen adta volna elő, s ez nekem annyival inkább feltűnt, mivel ez igazmondást ennek épen ellenkezőjével ugyancsak házunkban naponkint összehasonlíthattam. S e kettő közül annál könnyebb vala a jobbat kiismernem és választanom, mivel láttam, hogy a hazugság is igaznak akart látszani.

A szemérmert is mind viseletben, mind beszédben velem és velünk ő kedveltette meg. Akár nép, akár úri rend képezett körülte társaságot, ahol ő adta a hangot, mind a tárgy tiszta, mind az előadás illedelmes volt. Pedig ő szerette a tréfát, évődést, dévajtságot, humort, de mind ez nála nemes s tartalékos volt, és szájában fulánktalan vala az elmésség is, mint a játszó állat körme, mely szorít, de nem vérez. Soha nem monda olyant, mit szájába bármely szende leány nem vehetett volna. Lelke örökké ifjú és szűz maradt; egy vén fa volt ő, oly vén, és amely mégis oly friss és gyöngéd virágokat termett.

A megbocsátás kellemes érzetét is ő gerjeszté fel bennem. Történt, hogy idősb két testvéreim pajkos-ságból egy parasztnak apró barmai közül egyet lesújtottak, s a tulajdonos az úrfiak ellen nála panaszt tőn. Ő a szegény népnek csaknem részrehajlólag szokott pártjára kelni. Emlékezem, mi indulatba jött ekkor, s anélkül, hogy a dolognak jól végére járt volna, mind hármunkat keményen megbüntetett, tehát engem is, ki ott jelen nem lévén, hibás sem lehettem. Ez igazságtalanság nekem kimondhatlanul fájt, csaknem gyűlöltem őt, de mihelyt megtudta tévedését, hozzám jött, és ő, az apa, tőlem, fiától, bocsánatot kért. Ekkor érzettem először, hogy hibáját megismerni mindenkinek kötelessége, s viszont: hogy mi édes érzés felelgetni s megbocsát- hatni. Valóban, feledés s megbocsátás nélkül keblünket nem csak saját hibáink, nem csak min[t] bűneink nyomnák, de a másokéi is; a magunkéi azért, mivel elkövettük, a másokéi azért, mivel meg nem bocsáthatjuk, mi kettős és így elvihesetlen gyötrelmem lenne.

De szellemi életem e szálait nem fűzöm tovább, hogy azt ne gondoljátok, mintha én magamat akarnám dicsérni; célom nem e volt, távolról sem, én ezeket elbeszélvén, csak apámra akartam emlékezni, kimutatván, mint hinté ő némely tulajdonok csírát lelkembe, melyek egyébiránt bennem, miért ne valánám meg, az általam kívánt tökélyre soha sem fejlődtek. S ő reá emlékeztem annál kedvesb, mivel én csak jó tulajdonaiból öröklék egyet és mást, hibáiból egyet sem; mi hibák bennem vannak, mind olyanok, mik őbenne nem találtattak. És pedig én ez emlékezeteket még végtelenül tudnám szaporítani, mert aligha van bennem tulajdon, eszme, érzemény, mit közvetve vagy közvetlenül tőle nem tudnék leszármaztatni; most is tudom, melyik szava vagy tette volt azon szikra, mi lelkemben ez vagy ama gondolatot, e vagy ama eltökélést lángra lobbantá.

Boldog gyermek, ki szüleihez magát csak ily becses erkölcsi kötelékek által érzi kapcsoltatni, mint boldog szülék, kik gyermekeik nemcsak testi, hanem szellemi életének is alkotói lőnek. Oh! De sok szülék nem is sejtik, hogy már gyöngekorú gyermekeikben magok körül a legszigorúbb bírákat, a legélesebb szemű kémeket tartják, kiknek figyelmét semmi tettök el nem kerüli, s hogy gyermekeiket ők erre és arra, jóvá vagy rosszá nem az által képezik, amit nekik mondanak, hanem az által, amint előttük cselekesznek. A szüléket én mint magvetőket nézem, a gyermekek lelke pedig a bevetendő termékeny föld tér; mely szülék csak jól szólnak és beszélnek, azoknak szavai olyanok, mint az üres magvak, melyek hiában szóratnak el, mivel belőlök kevés fog kikelni; de akik nemesen, jól és szépen cselekesznek, azoknak tettei gyermekeik elméjében bizonyosan megfogamzanak, kizöldülnek és gyümölcsözni fognak. Szó s intés tetté ritkán válik, de tett s példa azzá csaknem mindig.

Miket eddigelé felmutaték, képeinek fényoldalai valának. És hibái nem voltának? Mint minden jó képben, árnyéknak is kell lenni, kétségkívül benne is voltak némely homályok észrevehető. Ő is ember volt s ki ember, az gyarló is. De nem minden hiba olyan, melyről a világnak számolnunk kellene, megrovás alá csak az esik, mely másoknak ártalmas, s ő az övével másoknak nem ártott. Mint a gonosz gondolat, mely lelkünkben bennmarad, s tetté nem válik, még nem bűn, legalább nem olyan, mely büntetést érdemelne; úgy nem érdemli; a hiba s gyöngeség, melyért nem felebarátaink lakolnak, hanem mi magunk szenvedünk, hogy az közszemlélésre kiállíttassák. S az övéi ilyen természetűek voltak. Következményeit ő maga hordozta, és még legfőlebb gyermekei, de ép azért, amint a mi jogunk volna azokról szólani, úgy a mi jogunk róluk hallgatni is, s édes kötelességünk azokat megbocsátani. Ha szerző, takarékos, sőt fősvény volt volna is, belőle most mi hasznunk volna? A vész, mely minket elzúzott, mindazt elszórandotta. Mi többi gyengeségeit illeti, azok csak javamra váltak; mert épen mivel annyi számos, szép s vonzó tulajdonok közé helyezve jobban feltűntek, annál inkább megbotránkozám bennök, s annál inkább iparkodám azoktól ment maradni. T. i. ha a gyermek az erényt s hibát valakiben észreveszi, szüleiben veszi azokat legbizonyosabban észre, s a mint a jót, mit bennök talál, kétszeresen szereti, úgy kétszeresen gyűlöli a rosszat, melyet bennök lát és ott fájdalommal lát. Úgy rendelte bölcsen a gondviselés, hogy midőn a gyermek az élet nagy tengerére bocsátkozik, ennek mindjárt első magas partfokán a szüléket mint világítótoronyokat emelkedni szemlélje, kiknek mind jó, mind rossz tulajdonaik neki hasznára vannak, amennyiben erényeik az utat jelölik ki, mit a gyermeknek követnie, hibáik pedig az ösvényt, mit kerülnie kell. Családunkat is meglátogatván a baj, zűrzavar és szenvedés napjai, ezekből osztályrésze neki is bőven kijutott Ha nincs sem kunyhó, sem palota, melyben öröm és élv nem volna, parányi s múltékony bár, mint a reggeli harmatcsöpp; nincs olyan sem, melynek a maga terhe s bánata meg nem volna. Mint minden ház felett van csillag, úgy mindenik felett is ott függ az ég szomorú fellege, mely rá homályt és árnyéket vet.

De a családi bajok, szenvedések és keservek mindenik háznak titkai közé tartoznak; a magáit ismeri mindenik, a másait nem. Emlékezvén a mieinkre, valahányszor utazom s kivált este előttem elvonulni látom a megvilágított ablakú lakokat, engem mindig egy rejtelmes sóvár tudvágy kap meg, s mindig azt kérdem magamtól, vajjon mi család lakik azon házban ott, és mi titkos bú és bánat az, mi életét keserűvé teszi, s melyet csak a család maga és isten ismer ... Különben ha a szenvedés mértéke nem csak a fájdalom nagyságától, hanem azon türelemtől is függ, mellyel azt hordottuk, úgy ő talán kevesbet szenvedett, mint más. Példás magamegadással s némán tűrte, mit a végzet reá mért. Hosszú évek folytában alig hallék szájából párszor panaszt, az is csak kevés szókban nyilatkozott. Mint az orosz-lán, ha sebet kap, azzal az erdő sötétébe rejtezik, úgy ő szenvedésével a hallgatás csendes leplebe borítkozott.

Sőt bekövetkezék egy idő, midőn megszűnt a ház oszlopa lenni, midőn a házi trónból önkényt kiszállt, midőn a családi dolgok vitelétől kezét visszavonta. Ebben mindkettőnek volt része, a gyöngeségnek és a nagylelkűségnek s önfeláldozásnak is. Látván, hogy javunkra válik, ha ő oldalt áll, ez áldozatot is meghozta. Ritkán vétette észre, mi önmegtagadásába került, a helyet, mi őt illette, másnak átengednie, de azért azt lehetetlen volt észre nem vennem. S megvallom, bár szükségét magam is beláttam, nekem mindig fájt, midőn rá gondoltam. E helyzetében hasonlított ő az elszáradt fához az út szélén, mely már nem zöld, nem lombos, nem tenyész vígan, mely már elszigetelve van az élettől, de azonban száraz gyökereinél fogva még egyenesen fennáll, — várva, hogy az első szél kidöntse vagy az első utas kivágja.

Úgy emlékezem, 1770—1772 közt született Vattán, Borsodmegyében. 1788 bán már katona volt, s miután folyvást külföldön táborozott s harcokban élt volna, 1803-ban mint kapitány tért haza. 1805-ben a nemesi felkelés hadi rendezésében vőn részt, s 1809-ben a borsodi nemes sereg főparancsnokává lőn nevezve. Mire legnagyobb kedvvel emlékezett, az a katonai pálya volt, s örömet emlegette, bár minden kérdés nélkül, a kitüntetések, mikben e pályán részesült. A hadjáratokat később is, a hírlapokban, mindig lázas kíváncsisággal kísérte, mint a hadseregbeli változásokat is, — a hadi névtárt valóban könyv nélkül tudta. Még sok régi barátai szolgáltak, de azok már a tábornokok sorában is magasan állottanak. Mint minden öreg katona, a királyi háznak ő is igaz s buzgó híve volt, nem hálából, sem nem reményből, hanem szokásból és meggyőződésből. Hiszen a politikában ép úgy, mint a vallásban minden hitet tisztelnünk s becsülnünk kell, erkölcsi értéke mindkettőnek, arra nézve, ki vallja, nem az elv milyenségétől, hanem a meggyőződés összességétől és tisztaságától függ.

Mint csendesesen élt, úgy csendesesen is múlt ki. Életében nem láttam betegnek, halála előtt is csak rövid ideig feküdt. Végórájában mellette nem lehettem, de meg vagyok győződve, hogy bátran s nyugodt lélekkel nézett a közelgő halál szemébe, mert aki jól él, az jól is hal. S halála annál könnyebb lehetett, mivel ekkor már nem volt épen sok oka az élethez ragaszkodni, mint viszont nem volt oka a haláltól félnie. S kit, mint őt, belső vád nem kísér oda, miért rettegne az ama hosszú, bár homályos úttól? S kinek oly egyszerű, gyermeki, állandó hite van, milyen neki volt, miért nem lépne az bizodalommal a sír ajtajának küszöbére?

Most már ő is békén alszik a sírban, még kevesbet gondolva az élet s világ hiúságaival s gondoljaival, mint gondolt valaha. Ugyanazon temetőben alszik, melyben atyja, ennek sírköve már rég elporlott s az övé még fel sem emeltetett. Ki emelne azt neki? Gyermekai közül túl csak én éltem. S elmulasztván tenni kötelességemet, míg azt tehettem volna, most nem függ tőlem azt teljesíthetni.

Hiában! A sors úgy akarta, hogy fiad ne is feküdhessék melletted a földben, mint te feküszöl atyád, s mint ez fekszik az ő atyja mellett. Egyetlen vigasztalásom reád emlékezni. S a hű emlékezet az, minek nemes alakod némely vonásait, íme, átadom, hogy szolgálja emlékköved gyanánt. Hisz az érc- s márványemlék előbb-utóbb úgyis összedől, de az igaz és meleg szó örök, az élők figyelnek rá, a halottak általa föllelevenednek, — mert az ige feltámaszt és üdvözít.

Szemere Bertalan szülő-háza Vattán, Borsodmegyében. — (Beneiek Aladar eredeti rajza után.)

4.A Szemere család háza Vattán. Vasárnapi Ujság, 1872/47. alapján